



REŞAT NURİ'NİN ANADOLU NOTLARI'NDA KAMUSAL MEKÂNLAR VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER

Public Places and Social Relations in Reşat Nuri's *Anadolu Notları*

M. Onur HASDEDEOĞLU*

Öz

Seyahat, bireyin hayatına önemli tecrübeler katan bir faaliyettir. Seyahat eden insan yeni yerler, yeni mekânlar görür; farklı insanlar, farklı hayatlar, farklı toplumsal ilişkiler ile karşılaşır. Bu tecrübeler, onun hayatı, insanı ve toplumu algılayış biçimine doğrudan etki eder. Yüzyıllar boyunca İstanbullu aydınların hiç dikkatini çekmeyen Anadolu coğrafyası, 20. yüzyılın başında Türkçülük düşüncesinin yaygınlık kazanmaya başlamasıyla birlikte Türk edebiyatında yer bulmaya başlar. *Çalikuşu* romanı ile Türk edebiyatının Anadolu'ya gerçekçi biçimde açılmasını sağlayan ilk yazarlarından biri olan Reşat Nuri, Maarif müfettişliği görevi dolayısıyla yıllar boyunca Anadolu'ya sayısız seyahatler gerçekleştirmiş, bu seyahatlerinde edindiği farklı tecrübeleri, dikkat çeken gözlemlerini *Anadolu Notları* adlı kitabı aracılığıyla okurlarıyla da paylaşmıştır. Bu eser, Anadolu coğrafyasındaki kamusal mekânlar ve bu mekânlardaki sosyal ilişkilere dair, Reşat Nuri'nin çarpıcı gözlemlerini ve tecrübelerini ihtiva etmesi bakımından da ayrı bir önemi haizdir. Bu çalışmada yazarın *Anadolu Notları* eserinde bahsettiği kamusal mekânlar çeşitli alt başlıklar altında tasnif edilerek incelenmiş; böylelikle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki toplumsal değişim sürecinin Anadolu'ya ve Anadolu insanına yansımaları, yazarın bakış açısı merkeze alınarak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlet olarak teşekkül ederken, geleneksel kamusal mekânların yanı sıra, modern hayatın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan kamusal mekânların toplumsal ilişkilere etkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Reşat Nuri, Gezi, Mekân, Toplum.

Abstract

Travel is an activity that adds important experiences to an individual's life. People who travel see new places, new spaces; they encounter different people, different lives and different social relations. These experiences have a direct impact on the way one perceives life, people and society. Anatolian geography, which had never attracted the attention of Istanbul intellectuals for centuries, began to find a place in Turkish literature at the beginning of the 20th century when the idea of Turkism became widespread. Reşat Nuri, one of the first writers to open Turkish literature to Anatolia in a realistic way with his novel *Çalikuşu*, made numerous trips to Anatolia over the years due to his duty as the Inspector of Education, and provided the opportunity to share his different experiences and remarkable observations with his readers through his book *Anadolu Notları*. This work is of particular importance as it contains Reşat Nuri's striking observations and experiences about the public spaces in Anatolia and the social relations in these spaces. In this study, the public spaces mentioned by the author in *Anadolu Notları* are classified and analyzed under various subheadings. Thus, the ways in which the process of social change in the early years of the Republic was reflected on Anatolia and the Anatolian people were analyzed from the author's point of view. In this direction, it is aimed to determine the effect of public spaces created to meet the needs of modern life, as well as traditional public spaces, on social relations while the Republic of Turkey was being formed as a nation-state.

Keywords: Anatolia, Reşat Nuri, Travel, Place, Society.

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, o.hasdedeoglu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4920-2741

Giriş

Doğası gereği varlığını anlamlandırmak isteyen insanoğlu, öncelikle kendini konumlandıracağı bir mekâna ihtiyaç duyar. “Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar.” (Lefebvre, 2020: 25). İnsanoğlu kendi varoluş amacından başlayarak; çevresini, toplumunu, dünyayı ve nihayetinde bütün evreni mekân kavramına bağlı bir anlayış ve kavrayış çerçevesinde sorgulayarak anlamlandırmaya çalışır. Bu durum, mekân kavramını soyut ve somut düzlemde; zihinsel, kültürel, tarihi, toplumsal vb. pek çok farklı sahanın meselesi hâline getirir. Bu sebeple mekân; felsefeden tarihe, edebiyattan coğrafyaya kadar farklı disiplinlerin ilgi alanına giren bir kavram olarak dikkati çeker. Dilimize Arapçadan geçen ve “olmak” anlamına gelen “kevn”den türetilmiş olan “mekân” kelimesi, *TDK Türkçe Sözlük*'te, “1. Yer, bulunulan yer. 2. Ev, yurt. 3. Uzay.” (TDK, 2005: 1363) olarak tanımlanır.

Kamusal alan/kamusal mekân kavramı ise mekân kavramının alt kollarından biri olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkar. Özellikle Jürgen Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (2005) adlı eseri, bu anlamda bir dönüm noktası teşkil eder. “Habermas kamusal alanı, “özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekânların tanımladığı hayat alanı” olarak tanımlar.” (Güney, 2007). Nitekim insan, sosyal bir varlıktır ve dolayısıyla başkaları ile iletişim kurmaya daima muhtaçtır. Bu doğrultuda kamusal mekânlar insanoğlunun sosyalleşmesi için mutlak surette bir ihtiyaçtır. “Kamusal alanın müşterek bir dünya kurması ve bir tezahür alanı olması çoğulluğa duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Özgürlüğün ve erdemini ortaya çıktığı, insanın kendini özgün olarak sunup diğer özgür insanlardan farklılaştığı kamusal alanda görünüm kazanmak eylem ve konuşma ile mümkündür. Eylem ve konuşma, muhatap bir topluluğun ilgisini talep eder ve bu nedenle başkalarının varlığına muhtaçtır.” (Güler, 2019: 16).

Mekân, gerek bir sanat dalı gerekse bir bilim dalı olarak edebiyatın da vazgeçilmez bir unsurudur. Zira edebiyatın konusu insandır ve yukarıda de belirtildiği üzere insan, varlığını ancak mekânsal düzlemde kavrayabilir. “Mekânlar, yaşanan zamanı değişime direnmeye çalışarak geleceğe taşır. Mekânların değiştirilmesi toplumun da görünür bir değişimi kabullenmeye başladığına işarettir. Bu nedenle toplumsal değişim ve gelişmelerin ruhu olan tanıklarımızdır. Bu özellikleri ile mekânlar, toplumsal süreçleri yansıtan birer medeniyet aktarıcısı rolü de üstlenirler.” (Öner, 2020: 183).

Edebiyat ve mekân ilişkisi, Türk edebiyatı düzleminde düşünülecek olursa, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un yüzyıllar boyunca edebiyatın da merkezinde olduğu görülür. Türkçülük düşüncesinin yaygınlık kazanmaya başladığı ve buna bağlı olarak gelişen milli bilincin edebiyatta izlerinin görülmeye başlandığı 20. yüzyıla kadar Anadolu coğrafyası Türk edebiyatında mekânsal düzlemde neredeyse hiç yer almaz. Türk aydını, ancak Milli edebiyat döneminde, milli kimliğin bir kaynağı olarak Anadolu'ya rağbet göstermeye başlar. Ancak bu rağbet Anadolu'yu henüz tanımayan aydının zihninde yarattığı hayali ve romantik bir imajın tezahüründen daha öteye geçemez.

Cumhuriyet'in ilanının ardından, Türkiye'nin modernleşme projesi kapsamında bilhassa mekânsal örgütlenme biçimlerinde önemli değişimler meydana gelir (Tekeli, 2017: 165). Bu değişiklikler, Anadolu'da kent planları ve şehirleşme teknikleri üzerinde doğrudan etkili olur. Bilhassa Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya giden aydınların sayısı ile doğru orantılı olarak Anadolu coğrafyası ve Anadolu insanı, Türk edebiyatında kendine yer bulmaya başlar. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında inkılapların halka benimsetilmesi noktasında da edebiyatın etki gücünden faydalanılması amaçlanır. Bu süreçte Anadolu toplumunu daha

yakından tanımak ve onlara etki etmek isteyen Türk aydını, Anadolu'ya seyahat etmeye başlar. “Bir iletişim biçimi ve haberleşme tarzı olarak görülebilecek olan seyahat, kişinin başkalarıyla, başka mekânlarla, başka insanlık durumlarıyla iletişime geçmesini, onlarla haberleşmesini sağlar. Farklı insanlık durumları ve farklı yaşam alanları, seyahat eden kişinin dikkatini çeker.” (Alver, 2011: 75). Seyahatleri esnasında Anadolu ile muhtelif suretlerde temaslar kuran Türk aydını, gözlem ve tecrübelerini eserlerine de yansıtmaya başlar. Nitekim Kevin Lynch, *Kent İmgesi* adlı eserinde “Bir kentin hareketli öğeleri ve özellikle de kentte yaşayan insanlar ve faaliyetleri, sabit fiziksel kısımlar kadar önemlidir. Bizler de bu manzaranın yalnızca birer seyircisi olarak kalmaz, diğer katılımcılarla birlikte sahnede, gösterinin birer parçası haline geliriz” (2020: 2) derken seyahat eden kişi ile seyahat edilen mekân ve insan arasında mutlak ve karşılıklı bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır.

Anadolu coğrafyası ve Anadolu insanını gerçekçi bir gözlemlerle ele alan ilk sanatçılardan biri, hiç şüphesiz Reşat Nuri Güntekin'dir. Öğretmenlik mesleği ve bilhassa Maarif müfettişliği görevi dolayısıyla Anadolu'ya pek çok kez seyahat eden Reşat Nuri, bu coğrafyayı ve bu coğrafyanın yarattığı insan tipini yakından tanıma ve gözlemlerle imkânı bulur (Sürgit, 2022: 400). Bu gözlemlerin izleri, onun eserine de yansır. “Köşklerde,yalılarda, konaklarda, bağ evlerinde, çiftliklerde, izbe köy evlerinde, harabe hükümet binalarında, virane okullarda, loş tren istasyonlarında, tozlu köy yollarında; ama ‘hiç bitmeyen bir mehtabın’ altında soluk alıp veren bu yanar döner insan mozağının örtüsü kaldırıldığında, karşımıza çıkan tam da Anadolu'nun *ruhu*'dur. Reşat Nuri anlatısının bütünü, sanki bizi bu *ruh*'la duygudaş kılmaya adanmış gibidir.” (Altuğ, 2005: 10). Reşat Nuri, yıllar boyu devam eden gezilerinden edindiği izlenimlerini ayrıca belli bir kronoloji gözetmeksizin derlediği *Anadolu Notları*'nda toplayarak okurun dikkatlerine sunar. Kurgusu ve tasnifinin yanı sıra *Anadolu Notları*'nı gezi türünün alışılmış örneklerinden ayıran bir diğer özelliği ise onun yaşadığı coğrafyanın bir tezahürü olarak Anadolu insanını merkeze alan bakış açısıdır.

Bu çalışmada Reşat Nuri'nin *Anadolu Notları*'nda temas ettiği kamusal mekânlar ve bu mekânlarda gelişen toplumsal ilişkiler incelenmiştir. Eserde bahsi geçen kamusal mekânlar “Toplu Taşıma Mekânları”, “Konaklama Mekânları”, “Yeme-İçme Mekânları” ve “Eğlence Mekânları” başlıkları altında tasnif edilmiş; gerekli görülen yerlerde bu başlıklar da alt başlıklara ayrılarak konunun daha anlaşılır kılınmasına gayret gösterilmiştir.

1. Toplu Taşıma Mekânları

Reşat Nuri, Anadolu'ya yaptığı seyahatlerde tren başta olmak üzere çeşitli toplu taşıma araçlarından faydalanır. Bu seyahatlerde, bölgesel koşulların gerektirdiği şekilde, trenin yanı sıra, yazarın kimi zaman otobüs kimi zaman otoray kimi zaman ise kasası toplu taşımaya uygun hâle getirilmiş kamyonlara biner. Yazar, bu araçlarda yaptığı seyahatlerden edindiği şahsi tecrübelerinin yanı sıra, yolculuklar esnasında gözlemlendiği toplumsal ilişkilere dair de dikkat çekici bilgiler sunar.

1.1. İstasyonlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bilhassa şehirlerarası seyahatler için en çok rağbet gösterilen toplu taşıma araçlarından biri olan trenlerin durak yeri olan istasyonlar, toplumun farklı kesimlerinden insanları da bir araya getiren bir kamusal mekân olması bakımından önem teşkil eder.

Reşat Nuri, “İstasyonda” başlıklı yazısında güney istasyonlarından birinde, iki saatten beri rötâr yapmış treni beklerken şahit olduğu çeşitli insan manzaralarını aktarır. Yazarın aktardığı bu gözlemlerde dikkati çeken esas mesele; istasyon şefinden hasta ve fakir köylülere

kadar, toplumun çeşitli katmanlardan insanların, iyi giyiminden yola çıkarak nüfuzlu biri olduğuna kanaat getirdikleri birinin iltimasına nail olma beklentileridir.

İstasyon şefi, istasyonun rıhtımında bir aşağı bir yukarı gezinip duran yazarı, bekleme salonundaki köylüleri beğenmediği için içeri girmeye tenezzül etmeyen bir aristokrat olduğunu düşünerek, onu kendi odasına davet eder: “Yorulmuş olacaksınız, buyurun da benim odada dinlenin, dedi, efendim, bekleme odası oturulacak halde değil... Yolcuların çoğu köylü... Pabuçlarını çıkarıp kanepelere seriliyorlar... Üstelik yerlere de türlü pislik atıyorlar.” (Güntekin, 2015: 17). Kendisine iltifat ederek, istasyon memurunun bir maruzatta bulunacağını hisseden yazar, bir fırsatını bulup istasyonun uzak bir köşesine çekilir fakat istasyon şefi bir süre sonra yine yazarı bulup, derdini anlatmaya başlar: “Dört sene evveline kadar İstanbul’da, banliyö istasyonlarından birinde memurmuş... Tesadüf deyin, talihsizlik deyin, nasılsa bir kazaya uğramış; kasadaki bilet paralarının hesabını veremediği için bir hayli tartaklandıktan sonra bu uzak ve ıssız cehenneme atılmış!..” (Güntekin, 2015: 19). İstasyon şefinin, hayatında ilk kez gördüğü birine durumunu bu kadar açık bir şekilde anlatmaya cesaret etmesinin sebebi, onun nüfuzundan istifade etme beklentisidir. Nitekim konuşmasını “Şayet Anadolu Şimendiferleri idaresinde bir bildiğiniz varsa...” cümlesiyle tamamlayan istasyon şefi, nüfuzundan medet umduğu yazardan “mümkün değil” karşılığını alır.

Artık dolaşmaktan yorulan yazar, bekleme salonuna geçip, bir kanepeye yerleştikten sonra, ikinci bir iltimas talebine maruz kalır. Yazarın karşısında, boğazında büyük bir şişlik olan hasta bir köylü kadın ile onun başını elleri içinde tutarak destek olmaya çalışan orta yaşlı bir adam vardır. Kadın ağlayıp inledikçe adam onu teskin etmeye çalışmaktadır. Yazar, köylünün Adana’da karısını ameliyat ettirmeye gitmek üzere tren beklediklerini öğrenir. Cahil kadın, ameliyatta kendisini öldürecekleri endişesiyle ağlamaktadır. Adam, sohbetin sonunda yazardan Adana hastanesinde bir tanıdığı varsa bir tavsiye mektubu yazmasını ister. Yazar, köylülerin doktorların zengin hasta ile fakir hastaya ayrı muamele göstereceğini düşünerek, iltimas istemelerine hayret eder.

Sabaha karşı arkasındaki kanepede ihtiyar bir köylünün, bir jandarma onbaşısına yıllardan beridir bitmeyen bir toprak davası yüzünden Adana’ya sürüklenip durmak zorunda olduğundan dert yanarak ondan medet istediğini duyar. Birkaç saat içinde şahit olduğu bu iltimas taleplerinin memleketin artık kurtulması gereken eski bir hastalığı olduğu sonucuna varan yazar, yeni nesillerin bu hastalıktan kurtulması için bir çözüm bulunmasının elzem olduğu sonucuna varır.

1.2. Trenler

Tarihteki önemli kırılma noktalarından biri olan Sanayi Devrimi, ticaret yollarının değişmesine bağlı olarak insanoğlunun seyahat alışkanlıklarının yeniden şekillenmesinde de doğrudan etkili bir hadisedir. 17. yüzyılda buharlı makinelerin icadı sonrasında başlayan makineleşme süreci, “tren” adı verilen ve demir yolların üzerinde ilerleyen bir taşıtın medeniyet tarihine eklenmesiyle bambaşka bir boyut kazanır. “Artık tarımsal ürünler fabrikalarla çevrelenmiş büyük kentlere muazzam boyutlarda taşınmalı, demir, kömür, yün ve pamuk hepsi aynı anda kentlere intikal ettirilebilmeli, işlenmiş eşyalar hızla dağıtılabilmeli ve en önemlisi iş gücünü oluşturacak olan kırsal nüfusun göçü sağlanabilmeliydi. Şüphesiz ki bunların gerçekleştirilebilmesi demiryolları ile mümkün olmuştur.” (Hause ve Maltby, 2004: 423’ten akt. Akagündüz, 2016: 455). George Stephenson’ın 1814’te İngiltere’de Blücher isimli buhar gücü ile çalışan ilk lokomotifini geliştirmesinin ardından 1825’te ise Stockton ile Darlington arasında ilk demiryolu hattı açılmasıyla ulaşım imkânları yepyeni bir boyut kazanır (Gombrich, 2005: 241’den akt. Akagündüz, 2016: 455).

Sanayi Devrimi’nin bir sonucu olarak ticaretin hızlanması amacıyla icat edilen ve gelişen demiryolları, kısa süre içerisinde insanoğlunun seyahat alışkanlıkları üzerinde de

etkisini gösterir. Böylelikle tren, insanın daha kısa süreler içinde daha uzak yerlere giderek yeni yerler görme arzusunu gerçekleştiren önemli bir ulaşım aracı hâline gelir. “On dokuzuncu yüzyıla değin, özellikle çalışma dışı nedenlerden ötürü seyahat edebilme, sadece dar bir seçkinler grubu için olanaklıydı ve bir statü işaretiydi. Bu durum, atla yapılan bütün ulaşım biçimleri için geçerliydi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonlarına dek süren demiryolu gelişimi ilk kez kitle seyahatine olanak sağladı. Statü ayrımları seyahat edebilenlerle edemeyenler arasında azalırken, farklı yolcu sınıfları arasında varlığını sürdürdü.” (Urry, 2018: 194-195).

Türkiye’de demiryollarının gelişimi 19. yüzyılda başlar. Tanzimat’la birlikte yüzünü Batı’ya dönen Osmanlı, bu yönelişin bir sonucu olarak 1856’da bir İngiliz şirketine verilen imtiyazla birlikte ilk demiryolu ulaşımı hatlarını Balkanlar ve Rumeli’de inşa etmeye girişir (Akagündüz, 2016: 461). Osmanlı’da demiryollarının Anadolu’da kurulup işletilmeye başlanması ise 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşir. Bilhassa II. Abdülhamit’in Hicaz demiryolları projesi, sağladığı ekonomik imkânlar dolayısıyla sömürge imparatorluklarının iştahını kabartmış ve hatta aralarında çok büyük çekişmelere sebep olmuştur. Cumhuriyet’in ilanından sonra da bilhassa Anadolu’da ulaşım imkânlarının kolaylaştırılması bağlamında demiryollarına önem verilmiştir. Dönemin en çok rağbet gören toplu taşıma aracı olarak trenler, bu yıllardan itibaren toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde etkili unsurlardan biri hâline gelir.

Anadolu’ya seyahatlerinde çoğunlukla treni tercih eden Reşat Nuri, bu vesileyle toplumsal ilişkilere dair de çok çeşitli tecrübeler edinir. Yazar, yıllar boyu edindiği tecrübelerinden yola çıkarak *Anadolu Notları*’nda bir toplu taşıma mekânı olarak trenlerde insanların geliştirdiği davranış biçimlerinden çok renkli örnekler aktarır. “Trende” başlıklı yazısında, insanoğlunun toplum içinde yaşamaya muhtaç bir varlık olmasına rağmen tren kompartımanlarında yalnız kalmaktan hoşlandıklarını belirterek bu iddiasını kendi gözlemlerinden yola çıkarak örneklendirir. Tren yolcusunun kompartımanında yalnız kalabilmek için türlü hileler icat ettiğini belirten Reşat Nuri, buna örnek olmak üzere kimi zaman hasta kimi zaman deli taklidi yaparak kompartımanında yalnız kalmayı başaran, bir yolculuğunda ise ayakta duracak bile yer olmayan bir kompartımanında yaralı taklidi yaparak yer bulan bir arkadaşının anlattıklarını aktarır. Yazarın aktardığı bu anekdot, sosyal bir varlık olarak insanın uzun tren yolculuklarında sosyal ihtiyaçları ile tezat teşkil edecek şekilde, yalnız kalmayı arzuladığını göstermesi bakımından mekan-insan ilişkisi çerçevesinde ilginç bir örnek teşkil eder. Yazar, hilelerin hiçbirini fayda etmeyince o yabancı ile mecburen başlayan yol arkadaşlığının, zaman ilerledikçe nasıl senli benli bir dostluğa dönüştüğünü şu cümlelerle ifade eder:

Trende bir yabancı ile baş başa geçirilen bir yahut iki gecede uzun bir karılık, kocalık hayatının bütün safhaları vardır. Evvela birbirinden çekinen iki yabancı iken, sonra birbirinizin yanında çorabınızı, potininizi çıkarır, gömleğinizi değiştirir, pijama yahut entarinizi giyersiniz. Yiyeceğinizi beraber hazırlar, beraber yersiniz.

Yıllarca her gün yüz yüze yaşadığınız, bir masa başında çalıştığınız bir arkadaşına söylemeyi aklınızdan geçirmedığınız şeyleri, ruhlarınızın en mahrem ve en zayıf taraflarını birbirinize açarsınız. Karşı karşıya, yan yana, kafa kafaya, hatta bazen çekinmeden ayaklarınızı birbirinizin başının yanına koyarak –türlü sarsıntular tartaklanmalar içinde– beraber uyur uyanırsınız. (Güntekin, 2015: 28).

Yazarın tren yolculuklarına dair anlattıkları, kamusal mekânlarda insan ilişkilerinin ne surette geliştiğini de gerçekçi bir biçimde örneklemetedir.

Yazar, “Daha Dün” başlıklı yazısında yağmurlu bir sonbahar gününde İstanbul’dan Çatalca’ya yaptığı bir gezinti ve dönüşünde tren yolculuğu esnasında yaşadıklarını aktarır. Gezinti dönüşünde istasyona giren yazar, hava muhalefeti dolayısıyla otobüsler de işlemediği için buradaki muazzam kalabalığı görür. Tren, bir saat rötarlı olarak istasyona yanaştıktan sonra vagonlar adeta panayır yerine döner:

Birinci, ikinci, üçüncü mevki farkı kalmamış. Herkes nerede yer bulduysa oturmuş. Koridorların hali görülecek şey... Yerde, ayak altında yorgunluktan yarı ölü panayırcılar ve eşyaları. Üstlerinde ve aralarında biz sonradan gelenler. Koridorda büyük bir sinek kâğıdına yapışmış sinekler gibiyiz. Yalnız, ara sıra boynumuzu, omuzlarımızı, ellerimizi oynatabiliyoruz. Biraz sonra Hadımköyü yolcuları da bu kalabalığa katılıyor (Güntekin, 2015: 112).

Trendeki bu aksaklıklardan rahatsız olan kalabalık, vagondaki hiddetli yolculardan birinin başkanlığında adeta bir şikâyet komitesine dönüşür ve trenin durduğu her istasyonda tren memurları vagon penceresinin önüne çağrılarak, şikâyetler bildirilir. Her istasyonda artan kalabalıkla birlikte yolculuk daha da çekilmez bir hâl alır. Üstelik trenden inmek isteyen yolcular için de kapıya ulaşmak neredeyse imkânsızlaşır. İneceği istasyona kadar kapıya ulaşmak için hareket eden yolcular ile diğerleri arasında zaman zaman tartışmalar yaşanır. Yazarın bu yazısında aktardığı izlenimler, toplu taşıma araçlarındaki belli başlı problemleri ile insanların yolculuğun güçlüklerine karşı geliştirdikleri sosyal ilişkilere dair de çok renkli bir örnek teşkil eder.

Reşat Nuri Güntekin’in *Anadolu Notları*’nda gerek kendi gerekse arkadaşlarının tecrübelerinden yararlanarak bir toplu taşıma mekânı olarak trenlerde, mekânın koşulları ve insanın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen toplumsal ilişkilerin seyrine dair aktardıkları, mekânsal koşulların insan davranışları üzerindeki etkisini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

1.3. Otoraylar

Türkçe Sözlük’te “Ray üzerinde işleyen motorlu taşıma aracı” (2005: 1520) olarak tanımlanan otorayların Türkiye’de kullanılmaya başlanmasında özellikle 1929 ekonomik krizi etkili olur. 1930’lu yıllarda İzmir’den Adana’ya kadar çeşitli demiryolu hatları üzerinde kullanılan otoraylar, fren sistemlerinin yavaş çalışması, bakım masraflarının yüksek oluşu gibi çeşitli olumsuz sebepler dolayısıyla çok yaygınlaşmaz (Meraklı, 2020: 107-108).

Reşat Nuri, *Anadolu Notları*’nda Niğde’den Kayseri’ye otoray denen yeni tür bir toplu taşıma aracı ile seyahat ettiğinden bahseder. Yazar, bu aracın içini şu cümlelerle ifade eder: “Ulukışla ile Kayseri arasında günde iki sefer yapan bu arabaların, birinci ve ikinci sınıf yolcuları için, şoförün arkasında dört maroken koltuğu, camekânlı bir kapı ile buradan ayrılan geri tarafında da demokratlara mahsus, yirmi otuz kişilik kanepesi var. Bazı şakacı yolcular lüks kısma Lortlar Kamarası, ötekine Avam Kamarası adını takmışlar.” (Güntekin, 2015: 160). Otorayın trenden en büyük farkı, istasyona bağlı kalmadan, istediği yerde durabilmesidir. Raylarda yağ gibi kayıp gidebilmesi sayesinde de taşla toprakla mücadele eden otobüslerden çok daha hızlı ve rahat hareket edebilmektedir.

Yazarın yanında oturan yolcu, uzaklarda bir binayı göstererek “Faruk Nafiz’in hanı” der. Yolcunun bu söylediği, yazarı edebiyat ile hayat arasındaki bağlantılar üzerine düşünmesine sebep olur. Zira Faruk Nafiz’in Milli Mücadele günlerinde bir yaylı şiltesinde zor şartlarda üç günde aldığı yolu Reşat Nuri birkaç saatte almaktadır. Teknolojinin ulaşımına sağladığı yeni ve geniş imkânlar, toplumsal hayatı da yeniden şekillendirmektedir. Bunu yazarın otoray şoförünün anlattıklarından yola çıkarak aktardığı şu cümleleri açık biçimde ifade eder:

Bu otoray, yolları âdeta çocuk oyuncağına çevirmiş. Mesela Kayserililer bizim Ada vapurları biletinden daha ucuz bir para ile günübirliğine Bor bahçelerine eğlenmeye gidiyorlar.

Şoför, daha doğrusu makinistin bana anlattığına göre Adana ve Kayseri’de oturan iki akraba, mesela bir ana kız, Pazar sabahları buldukları yerden hareket ediyor, öğleyin Ulukışla’da birleşiyorlar akşama doğru yine evlerine dönüyorlarmış (Güntekin, 2015: 161).

Otoray, kısa bir süre için de olsa Anadolu’nun pek çok bölgesinde bir toplu taşıma aracı olarak kullanılmıştır. Olumsuz özellikleri dolayısıyla bir süre sonra hizmetten çekilmiş olsa da otoraylar, kullanıldıkları süre içerisinde, toplumun seyahat ihtiyaçlarını karşılayan modern bir toplu taşıma aracıdır. Reşat Nuri’nin *Anadolu Notları*’nda, otoray yolculuklarını merkeze aldığı iki yazısı sayesinde, bugünün insanı Cumhuriyet’in ilk yıllarında otoray kullanıldığını öğrenmenin yanı sıra, bu araçların toplumsal ilişkilere etkisini de öğrenme imkânı bulur.

1.4. Otobüsler

Demiryolları kadar karayollarının gelişmesi de Anadolu’nun kalkınması ve toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde doğrudan etkilidir. Nitekim Mümtaz Turhan’ın, Erzurum ile Kars arasındaki köylerde kültür değişimleri üzerine yaptığı çalışmasındaki şu tespitleri, Anadolu köylüsünün yolları ve toplu taşıma araçlarını kullanma alışkanlıklarının şekillenmesindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

I. Dünya Savaşı esnasında üç köyden (Azap, Ardos ve Zanzak) geçen ve esas şosedan ayrı bir yol yapılmış bulunuyordu. Bu talî yol Erzurum’la Kars arasındaki şoseye nazaran çok daha kestirme olduğundan yazın şoförler tarafından tercih ediliyordu. Bu vaziyetten köylüler memnundular. Zira Erzurum ve Kars’a gitmek için köylerinden geçen otobüs ve kamyonlardan istifade ediyorlardı. Onun için bu yolun sağlam kalmasını ve nakliyatın devam etmesini çok istiyor; bozulup tamir edilememesinden de büyük bir endişe duyuyorlardı (Turhan, 2010: 87-88).

Reşat Nuri, “Yol” başlıklı yazısına İstanbul’da yolların genel durumundan bahseder:

Gün oluyor ki Eminönü meydanını su basıyor. Bir yandan öbür yana hamal sırtında geçiyoruz. Kaldırımlar var ki üstünden otomobile geçen insan, meydan dayağı yemişe döner. Yokuşlar virajlar var ki araba ile değil, ayakta inip dönebilirsen ne mutlu!

Kazaların önünü almak için daima toplantı halinde işleyen komisyonlara, polise, dörtyol ağızlarında birer küçük Napolyon tavrıyla otomobillere, tramvaylara yol gösteren işaret memurlarına rağmen, yarışların, çarpışmaların, kazaların önü alınamıyor (Güntekin, 2015: 29).

Hâl böyleyken İstanbullu birinin Anadolu’ya seyahatten doğal olarak ürktüğünü belirten yazar, aslında Anadolu’da gezip gördüğü yerlerde yolların İstanbul’dakinden daha kötü olmadığını, hatta kimi zaman İstanbul’dan çok daha güzel yollara rastladığını belirtir. Vilayetlere atanan vali ve kaymakamların, görevlerini hakkıyla yaptıklarını göstermek için yol yapımına özel önem vermeleri sonucunda Anadolu’da yolların daha iyi olduğunun altını çizen yazar, büyük yollarda sık sık vali ve kaymakamlara tesadüf edilebileceğini söyler, ancak yapılan yolların aynı hızla bozulmasından da şikâyet eder. Buna bir örnek olmak üzere, “Daha Dün” başlıklı yazısında İstanbul’dan Çatalca’ya yaptığı gezinti intibalarını anlatan yazar, tren istasyonu şehir merkezi arasında adamakıllı bir yol olmaması dolayısıyla özellikle yağmurlu havalarda halkın mağduriyet yaşadığını belirtir. Reşat Nuri’nin aktardığı bu düşünceler, yolların gerek ulaşım gerekse toplumsal refahın sağlanması açısından hayati önemini vurgulaması bakımından önemlidir.

Reşat Nuri'nin "Patron Hoca" başlıklı yazısında aktardığı bir otobüs yolculuğu anısı, toplu taşıma araçlarındaki sosyal ilişkilere ve davranış biçimlerine dair çok çarpıcı örnekler sunar. Tıklım tıklım dolu otobüste Anadolu kazalarından birinde yaşayan kızıyla damadına misafirlige giden bir kadın yolculuk boyunca otobüsteki bütün yolculara sataşır. İlk başta kadının sataşmalarına kızanlar, ilerleyen dakikalarda onun mizacını anladıktan sonra işi eğlenceye vururlar ve kadının sataştığı yolculara dair söylediklerine kahkahalarla gülmeye başlarlar. Özellikle kadının şoförle giriştiği küfürlü argolu ağız dalaşları, yolcuları çok eğlendirir. Kadının otobüste en çok sataştığı kişi ise perişan kıyafeti, yırtık ayakkabılarıyla şoförün yanındaki koltukta oturan maarif müdürünün ayakları dibinde çömelmiş halde yolculuk eden elli beş altmış yaşlarındaki sakallı, sarıklı perişan görünümlü hocadır.

Yazar da otobüs doldukça sürekli yeri değişen bu zavallı hocaya acımaya başlar, hatta onun ihtiyarlığına hürmeten kimsenin yer vermemesine içerleyerek yanındakine "Şu zavallı ihtiyara bir yer bulunsa" der. Yazarın bu sözünü duyan şoför ise o zavallı ihtiyarın aslında kim olduğunu anlatır:

Zavallı ihtiyar mı? dedi. Bilseniz ne it canlıdır o... Günde iki üç kere bu yollardan geçmezse yüreği rahat etmez... Bizim patrondur o... Kılığına, kıyafetine bakmayın... Dehşetli zengindir... Sade bu yolda dört arabası işler... Biletçi belki beş on kuruş turtıklar, diye arabadan arabaya gezer (Güntekin, 2015: 46).

Şoförün anlattıklarından sonra, az önce acıdığı ihtiyara daha dikkatli bakan yazar, onun mahzun ve mahcup tavrı dolayısıyla şoförün abarttığını düşünür. Nitekim hocanın zengin olduğunu duyduktan sonra kendisine daha çok sataşmaya başlayan kadının söyledikleri karşısında hocanın ezilip büküldüğünü görmesi, yazarın bu kanaatini güçlendirmeye başlar. Fakat biraz sonra yaşanan bir hadise, ihtiyar hocanın gerçek yüzünü ortaya çıkarır: Bilet kestirdiği yerde inmeyip, kalabalıktan istifade ederek yolculuğuna devam etmeyi planlayan genç bir köylünün hilesi fark edilince otobüs durur ve biletçi ile köylü arasında bir münakaşa başlar. Başka hiç parasının olmadığını söyleyerek mazlum ihtiyarı ikna edeceğini düşünen genç köylü, o ihtiyardan hiç beklenmeyecek bir tepki karşısında kendini bir anda otobüsün dışında bulur:

Hocanın çehresi birdenbire karıştı; o mazlum, sakin, biraz alıkça nikabın altından korkunç bir derebeyi, katil bir eşkıya yüzü çıktı. Yarı ağarmış yumuşak kumral sakal tersine dönerek diken gibi sertleşti, bir yana doğru çarpılan kocaman bir ağızdan birbiri üstüne binmiş sivri canavar dişleri fırladı, büyümüş gözler örste dövülen kızgın demir gibi kıvılcımlar saçtı. [...] Cübbesinin uzun kolları içinden çıkan inanılmaz derecede kocaman ve kıllı iki elle, köylünün kim bilir kaç kiloluk heybesini lastik top gibi kapıp yolun tozları içine fırlattı. Sonra aynı kolaylıkla köyliüyü omuzlarından yakaladı ve heybesinin yanına gönderdi (Güntekin, 2015: 49).

Perişan kılıklı ihtiyarın, para söz konusu olduğunda on kuruş için büründüğü bu canavarca tavır, bir yandan yazarı dehşete düşürürken öte yandan büyük paraların ne şekillerde elde edildiğini düşünmesine sebep olur.

Yazar, "Köylüde Para Fikri" başlıklı yazısında da bir tren yolculuğu esnasında bir komisyoncudan dinlediği benzer bir hikâyeyi aktarır. Komisyoncu, kamyonla İnebolu'dan Taşköprü'ye seyahatinde, bir köy meydanında mola verdikleri esnada, bir erkek, iki kadın, biri kucakta iki çocuk ve bir keçiden oluşan bir aile, kamyoncuya yanaşarak onunla pazarlığa girişir. Pazarlığa uzun süre direnen şoför, bir iki hayır sahibinin de araya girmesiyle nihayet kadınları gidecekleri yere götürmeyi, erkekleri de paralarının yettiği yere kadar götürüp yolda indirmek şartıyla kabul eder. Yola çıkıldıktan üç saat sonra bir köprü başında duran şoför, anlaşma gereği erkek ile oğlunun inmesi gerektiğini söyler. Aralarında yaşanan kısa tartışmadan sonra yolcular çaresiz inmek zorunda kalırlar. Bu duruma çok üzülen komisyoncu, kamyon hareket ettikten

sonra yolcuların inmesine sebep olan meblağı yanındakine sorduğunda “on beş yirmi kuruş” cevabını alır. Komisyoncunun yanındaki yolcu, aslında o kadar paralarının mutlaka olduğunu fakat onlara göre bu meblağın çok büyük olması dolayısıyla yayan olarak iki gün sürecek yolu yürümeyi göze aldıklarını söyler. Bu anekdot, Cumhuriyet’in ilk yıllarında köylünün ekonomik durumunu ve buna bağlı olarak paraya verdiği önemi göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek teşkil eder.

1.5. Kamyonlar

Yazar, “Kamyon” başlıklı yazısında Anadolu’da toplu taşıma aracı olarak kullanılan kamyonlarda köylülerin nasıl yolculuk ettiğine dair örnekler verir. Bu yazıda Anadolu köylüsünün sosyal hayatta nasıl davranışlar sergilediğine şahit oluruz. Bu kamyon kasalarında oldukça ilkel koşullarda seyahat eden Anadolu köylüsü için kamyonlar, yazarın ifadesiyle “mihneti kendine zevk etmiş peygamber ahlâklı Anadolu fakirinin arabasıdır.” Zira kasası ağzına kadar insanla dolu kamyon, yol kenarında bekleyen köylüleri almak için durdukça kimse gocunmadan ve şikâyet etmeden, yeni yolculara yer açmak için daha da sıkışır: “Öndeki jandarma neferinin kucağına bir çocuk yahut kuzu, delikanlı bir oğulun dizine ihtiyar anası oturtulur. Kamyonun patronu içeriden çamurluğa, çamurlukta seyahat eden şoför yamağı kamyonun üstündeki denkler, fiçiler arasına çıkar, böylece yeni yolculara ve yüklerine de yer açılmış olur.” (Güntekin, 2015: 35-36). Yazar, İstanbul’da toplu taşıma araçlarında biraz sıkışması veya yer değiştirmesi istenince rahatsızlığını türlü şekillerde belli edenlerin aksine; Anadolu köylüsünün rahatsız olmak şöyle dursun, başkalarına yardımcı olabilmenin verdiği vicdan rahatlığından dolayı tarifsiz bir mutluluk yaşadığını belirtir. Fakir Anadolu köylüsünün bu tavrı onun kanaatkârlığının yanı sıra toplumsal huzuru ne kadar önemseydiğinin de açık bir göstergesidir.

Reşat Nuri’nin çeşitli yazılarında aktardığı üzere karayollarında ulaşım şartları Anadolu insanı için hayati bir önemi haizdir. Anadolu’da hareketlilik imkânlarının modernleşmesi ve çeşitlilik kazanması, toplumsal ilişkilerin gelişmesi doğrultusunda da etkilidir. Reşat Nuri’nin yıllar içerisinde Anadolu’da çeşitli imkânlarla seyahatler esnasında edindiği tecrübeler sonucunda vardığı en önemli sonuç ise Anadolu insanının kanaatkârlığıdır.

2. Konaklama Mekânları

Anadolu’da insanların konaklama ihtiyacını yüzyıllar boyunca Selçuklu ve Osmanlı devletleri zamanında inşa edilen hanlar ve kervansaraylar karşılamıştır. Osmanlı’da modern anlamda ilk konaklama mekânı ise 1892’de İstanbul’da inşa edilen Pera Palas’tır. Bunu, 1914’te hizmete açılan Tokatlıyan Otel ile 1931’de Park Otel takip eder (Dinçer ve Dinçer, 1989: 47). Anadolu’da modern konaklama mekânlarının hizmete açılması ise Cumhuriyet’in ilanının ardından doğan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda söz konusu olmaya başlar. Anadolu’nun pek çok bölgesine seyahat eden Reşat Nuri de pek çok farklı sınıfa, kültüre ve yaşam tarzına hitap eden sayısız konaklama mekânından faydalanmıştır. Yazar, bu tecrübelerinden doğan gözlem ve tespitlerini *Anadolu Notları*’nda oldukça detaylı biçimde aktarır.

Yazarın “Otel” başlıklı yazısı, Anadolu otellerinin durumuna dair çok çarpıcı bilgiler barındırmaktadır. Yazar, Şark vilayetlerinde trenden inip konaklayacak bir otele götürmesi için taksiye biner. Yazar, kendisini (S...) oteli yerine (H.İ)’nin oteline götürmeyi tavsiye eden şoföre, bunun sebebini sorunca şöyle bir cevap alır: “Yok, hani sanki bir parça fazla lüktür, asrıdır de... Gazinoda çalgı çalan şantözler filan oturur... Gireni çıkını çokçadır... Eh, eğlentileri de eksik olmaz. Edep dairesinde eğlenmesini bilmeyen bazı hâşâ huzur efendi kılıklı hırtlarmın vukuat çıkardığı da olur.” (Güntekin, 2015: 57).

Şoförün tavsiye ettiği otel, restore edilmiş eski bir zincirli handır. Yazara otelin en lüks odasını verirler. Odada gardırop, lavabo, bir koltuk ve üstünde kristal hokka takımı bulunan bir çalışma masası ile iki yatak mevcuttur. Yazar, yanına başka bir müşteri vermemeleri için iki yatağı da tutunca otelin garsonu bu hareketi manasız bulur. Mevsim kış ve oda çok soğuk olduğu için yazarı en çok endişelendiren şey ise ısınma problemidir. Odadaki küçük sobanın içindeki çalı çırpı da yandıktan kısa bir süre sonra tükenir. Yazar ısınma problemini halletmek için garsona kendisini odunsuz bırakmamasını rica ederek, bunun bedelini de vereceğini söylediğinde garson “Allah Allah! Ateşe de mi para vereceksin? Korkma, evvel Allah, seni üşütmeyiz. Ben sana odun bulur getiririm.” der. Yazarın her fırsatta bahşiş verme teklifine karşı garsonun şaşkınlığa düşmesi, kapitalizmin hâkimiyet kurduğu medeni hayat ile Anadolu insanının saflığı ve paraya bu türden bir kıymet vermeyişinin çarpıcı bir göstergesidir. Nitekim yazar garsonu sobaya ateş bulması için her çağırışında bu delikanlı hiç yüksünmeden, gocunmadan, soğuğa aldırış etmeden otelin çevresindeki bahçeleri dolaşarak topladığı yakacağı kucaklayıp getirir; bu hizmetinin karşılığında, yazarın kendisine sürekli bahşiş verişine ise anlam veremez. Hatta bir süre sonra parasını çarçur ettiğini düşündüğü için ona çeşitli tavsiyelerde bulunur. İstanbullu bir “medeni” olarak yazar ile saf Anadolu insanının en açık bir örneği olan bu delikanlının maddiyata verdiği anlam arasındaki uçurum, yazarın şu cümleleri ile en açık ifadesini bulur:

Fakat insan hayatına varıncaya kadar her şeyi para ile satın almaya ve bunu gayet doğru ve normal bulmaya alışmış bir medeniyetin çocuğu olduğum için ben de bu davayı ezeli töreye göre hallediyorum; garsona sık sık para, bahşiş veriyorum.

O her defasında bu hareketime şaşıyor; canı sıkılıyor gibi bir hareket yapıyor. ‘Bu adam budala mıdır, deli midir, nedir?’ der gibi yüzüme bakıyor: ‘Canım ne lüzumu var, paradan çıkıyorsun’ diye beni âdeta azarlıyor (Güntekin, 2015: 61).

Anadolu Notları'nın ikinci cildinde “Otellerde” üst başlığıyla beş adet yazı mevcuttur. Bu yazı dizisinde yazar, Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde, pek çok farklı nitelikteki otellerde edindiği tecrübelerini aktarır. Yazarın ilk olarak üzerinde durduğu konu, otellerin ve bilhassa yatak çarşaflarının temizliği meselesidir. Pek çok kez otel odacıları, karşısındaki titiz müşterinin hassasiyetini hoşgörüyü karşılayarak çarşafları, yastık kılıflarını temizlikle değiştirirler fakat yazar yine de yeni gelen nevresim takımının temizliğinden şüphe duymaya devam eder. Hatta oteldeki lüks odaların, temizliğinin standart odalardan daha da beter olduğunu belirterek, bununla alakalı ilginç bir ansını da eklemeyi ihmal etmez. Yazar, güney illerinden birine yaptığı bir seyahatte gittiği otelin sahibi, büyük bir ikramda bulunarak, yazara otelin en lüks odasını açar. Otel sahibinin bir lütuf olarak yaptığı bu davranış, yazarı memnun etmekten ziyade daha da tedirgin eder, zira odanın lüks mefruşatı, temizliğe karşı da bir o kadar dayanıksız olduğu için, her yer toz içindedir:

Pencerelerde ağır Şam perdeleri, duvarlarda halılar asılıydı. Yerde gene bir halı ve uzun tüyleri arasında dünyanın müzahrefatını taşıyan bir ayı postu vardı. Karyola bir padişah tahtına benziyordu. Sallandıkça pudra ponponu gibi üzerinden tozlar dökülen salaşpur bir cibinliğin altında atlas çarşaflarla süslü bir yatak, üzerine kılaptanla galiba bir şadırvan resmi işlenmiş bir yorgan, onun üzerinde sarı bürümcükten bir örtü görünüyordu (Güntekin, 2015: 177).

Dekorasyonu orada konaklayan müşteriyi ihya edecek kadar şık ve lüks fakat temizliği de bir o kadar imkânsız olan bu oda ve bilhassa yatak, yazara oradan yıllardan beri konaklayanların izlerini taşıdığını düşündürür ve çıkardığı elbiseleri tekrar giyerek yatağın karşısındaki koltuğa uzanır.

Yazar, serinin “Varlık İçinde Yokluk” başlıklı ikinci yazısında ise Anadolu illerine seyahat eden biri için en büyük problemlerden birinin konaklayacak bir otel bulması olduğunu belirtir. Hatta kimi zaman, daha önce konaklanan ve konforundan memnun kalınan bir oteli bir sonraki gidişte perişan bir halde bulma ihtimalinin de söz konusu olduğunu altını çizer:

Mesela bir tarihte Cenup otellerinden birinde emsaline nadir tesadüf edilir lüks bir banyo dairesi görmüştüm. Bu herhalde bir heves mahsulüydü. Beş altı aralık gecesinin karanlığında kırık camlı bir otomobil içinde dağlara tırmanırken bu banyonun hayali beni çocuk gibi sevindiriyordu. Otele ayak basar basmaz ilk işim banyonun hazırlanmasını emretmek oldu. Fakat biraz sonra ne göreyim. Otel sahibine kim bilir kaç mal olan o tesisat âdeta enkaz haline gelmiş. Borular tütüyor; duvarın dökülmüş çinileri yerine çamur sıvanmış; ötesinden berisinden çatlayıp tamir edilen banyo su tutmuyor; termosifon işlemiyor. Musluklara sopalar, paçavralar tıkanmış (Güntekin, 2015: 180-181).

Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra, yorgunluk atmak için hayalini kurduğu lüks banyoyu bu şekilde görmek, yazarı büyük bir hayal kırıklığına uğratar. Yazar yazıda buna benzer şekillerde kendisini hayal kırıklığına uğratan başka konaklama tecrübelerinden de bahseder.

Reşat Nuri, “Bekâr Memurlar Suikasti” başlıklı yazısında da o yıllarda bazı Anadolu şehirlerinde hükümetin de desteğiyle modern otellerin yapılmaya başlandığını görmekten mutluluk duyduğunu belirtir. Fakat bu otellerde kalacak yer bulma problemi söz konusudur. Zira o şehirlere atanan bekâr memurlar, ev tutup zahmete girmektense otel odalarında daha rahat yaşamayı tercih etmektedirler. Bu durum otelcilerin de işine gelmektedir çünkü otel odalarını uzun zaman için kiraya verdiklerinden dolayı müşteri bulmak, zarar etmek gibi endişeleri kalmamıştır. Otelciler ile bekâr memurlar arasındaki bu uzlaşma, şehre gelip konaklamak isteyenleri ise kalacak yer bulma konusunda ciddi bir sıkıntıya sokmaktadır.

Reşat Nuri'nin *Anadolu Notları*'nda konaklama mekânlarına dair verdiği geniş ve detaylı bilgiler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu coğrafyasına seyahat edenlerin karşılaştığı genel problemleri ve burada konaklama mekânlarının genel niteliğini ortaya koymasından oldukça değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

3. Yeme-İçme Mekânları

Anadolu Notları'nda yeme-içme mekânı olarak en ön plana çıkan kamusal mekânlar kahvehaneler, lokantalar ve gazinolardır.

3.1. Kahvehaneler

Kahvehaneler, Anadolu'da yüzyıllar boyunca toplumun en önemli sosyalleşme mekânlarından biri olmuştur. Osmanlı toplumu kahveyle 16. yüzyılda tanışır. Bu içeceği tüketmenin caiz olup olmadığı uzun süre tartışma konusu olsa da ilk kahvehanelerin İstanbul'da işletilmeye başlamasının ardından benzer örneklerin bir kamusal mekân olarak Anadolu'da yaygınlaşmaya başladığı görülür. Zaman zaman yasaklarla ve çeşitli baskılarla karşı karşıya kalsa da kahvehane kültürü, Türk toplumunun en etkili sosyalleşme mekânı olarak ön plana çıkar.

Kahvehanelerin kurularak kendi varlıklarını kabul ettirmeleri ile birlikte, kahve toplumsal bir içeceğe; kahvenin tüketimi de kitlesel bir tüketim anlayışına dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte sıradan bir dükkan olan mekan, buluşma ve eğlenme yerine dönüşerek, toplumsal ilişkiler aracılığıyla kendisini dönüştürmeye başlamıştır. Ayrıca o döneme kadar cami ve hamam gibi kamusal alanlarda gelişen toplumsal ilişkiler, bunların yanında artık bambaşka yeni bir mekanda gelişmeye başlamıştır. Böylece yüz yıllarca

sürecek olan bir yapı ortaya çıkmıştır. Oluşan bu yeni yapı içerisinde, bu alanlar, hiyerarşik yapının ve saygının geçici olarak ortadan kaldırıldığı yerler olarak da karşımıza çıkmaktadır (Çağlayan, 2012: 102).

Cumhuriyet'in ilanı ile hızlanan toplumsal değişim sürecinde her ne kadar yeni ve modern kamusal mekânlar faaliyete geçmeye başlamış olsa da kahvehaneler popülaritesinden neredeyse hiçbir şey kaybetmeksizin Anadolu'da günümüze kadar varlığını sürdürülmüştür. *Anadolu Notları*'nda, bu coğrafyada Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir toplumsal mekân olarak kahvehane kültürüne dair çok çarpıcı bilgiler yer almaktadır.

Çocukluğunda, tatil günleri babasının kendisine refakat etmesi için gönderdiği neferle gün boyu boş boş dolaşmaktan sıkılan yazar, vakit doldurmak için kahvehaneye girdiğinde karşılaştığı manzara, Anadolu kahvehanelerinin genel görünümünden bir kesit sunar: Derken elimizdeki para ile çay içmek için bir kahvehaneye giriyoruz. Burası kalabalıktan, tütün dumanından, tavla, iskambil şakirtisinden durulmayacak hale gelmiş. Bu gürültünün içinde peykeler tüneyerek uyumuş ihtiyarlar var..." (Güntekin, 2015: 90)

Yazar, "Daha Dün" başlıklı yazısında yağmurlu bir günde trenle İstanbul'dan Çatalca'ya gider, istasyondan indikten sonra Çatalca'nın merkezine gitmek üzere bir otomobil beklerken, yağmurdan daha fazla ıslanmamak için kenardaki kır kahvesinin çardağının altına sığınır. Burada kendisi gibi otomobil bekleyenlerle aynı dertten mustarip olmanın doğurduğu yakınlıkla kısa sürede ahbap olurlar. Babacan tavırlı kahveci de gelecek otomobilin hava koşulları dolayısıyla kendilerinden fazla para istemesi durumunda direnmelerini tavsiye eder. Gezinti dönüşü İstanbul'daki otobüsler de işleyemediği için bütün halkın treni kullanmaya mecbur kaldığından dolayı istasyonda muazzam bir kalabalık oluştuğunu belirten yazar, bir saat rötartlı gelecek olan treni beklerken vaktini istasyonun arkasındaki salaş kahvehanede geçirmeye karar verir. Bütün yolcular yazar gibi düşündüğünden dolayı kahvehane hınca hınç doludur. Kiminin bağıra çağıra konuştuğu, kiminin şakalaştığı kimininse tartıştığı salonda tütün, ayakkabı, ıslak çorap ve elbise kokusu hâkimdir.

Reşat Nuri "Kahveler" başlıklı iki yazıdan oluşan dizide Anadolu'da kahvehanelerin, büyük şehirlerde yaşayanların asla anlayamayacağı kadar büyük bir önemi haiz olduğunu vurgular. Küçük bir kasaba kahvehanesinde kaleme aldığı ilk yazısına, Anadolu'yu gezen aydınların dikkatini çeken kahvehane bolluğunun memleketin ilerlemesine en büyük engellerden biri olduğundan dolayı bu mekânların acilen kapatılması gerektiğine dair şikâyetlerini hatırlatarak başlayan yazar, o anda içinde bulunduğu kahvehane ortamının genel profilini tasvir etmek suretiyle, bu bakış açısının neden yanlış olduğunu kanıtlamak ister:

Saat daha altı buçuk; yani, İstanbul'da çoluk çocuğun sinema matinelere gittikleri saat. Halbuki biz, burada gecenin ortasında gibiyiz. Yemek, çoktan yendi; dükkânlar çoktan kapandı. Sokakta bizim asma lambamızın ışığından başka ışık yok. Lambanın tütün dumanıyla daha bulanmış görünen ışığında etrafıma bakıyorum. Duvar kenarındaki peykeler dolu, ortadaki irili ufaklı masaların etrafı dolu. Tavla pulları, dominolar, iskambil kâğıtları durmadan şakırdıyor. Dokuma peştamallı kahveci, ara sıra ocaktan çıkararak ortadaki büyük sac sobaya bir odun, tezgâhın önündeki hunili gramofona bir gazel yahut taksim plağı koyuyor. Karşı köşe galiba memurlara mahsus... Fötr şapkalarını, ortalarını kırmadan, melon gibi giymiş dört kişi kâğıt oynuyor; ötekiler onları seyrediyorlar, aralarında konuşuyorlar. Yahut gazete okuyorlar. Yanımdaki masada yetmişlik bir ihtiyarın etrafında birkaç sakallı oturuyor. Ara sıra kulağıma gelen kelimelerden anlaşıldığına göre mütekkait general... [...]

Daha ötede muhabbete, oyuna dalmış esnaf, yarın kurulacak pazara inmiş köylüler, kılıksız serseriler... Hasılı, tam kahve düşmanlarının tasvir ettiği kahve... (Güntekin, 2015: 147-148).

Yazarın oturduğu kahvedeki müşteri profili, ilk etapta gerçekten bu kahvelerin tembellik, pislik, kumar vs. kaynağı gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Ancak yazar, bu kahvehaneler kapatıldığı takdirde, sosyalleşme mekânı yalnızca kahvehanelerden ibaret bu küçük Anadolu kasabalarında, bu kadar insanın ne ile meşgul olabileceğini sorar. Herkesin miskinlik yuvası olduğundan şikâyet ettiği bu kahvehanelerdeki insanların aslında iş bulamadıklarından dolayı buralarda vakit öldürdüğü ihtimalinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini söyler. Bu doğrultuda gerek köylüler gerek memurlar gerek işsizler gerekse emekli yaşlılar için kahvehaneler Anadolu'daki en önemli sosyalleşme mekânlarıdır. Yazar buna dair somut örneği, bir anısından yola çıkarak konuya ilişkin ikinci yazıda verir. 1933 kışında Rus gazeteci Zarhi ile Batı illerinde seyahat ederken Bursa'da buldukları zamanda Uludağ'a çıkmak isterler. Fakat yol, bir süre sonra otomobilin ilerlemesine izin vermeyince tam geri dönmeye karar verdikleri esnada bir köy kahvesi gözlerine ilişir ve buraya girip biraz vakit geçirmek isterler. Kahveye gelen köylüler Reşat Nuri ile yabancı misafire büyük hürmet göstererek ikramlarda bulunurlar ve Zarhi, köylülerin anlattığı hikâyelerden çok etkilenir. Bu durum yazar için Anadolu insanının âlim değil fakat arif olduğu gerçeğini bir kere daha düşündürür. Reşat Nuri'ye göre Anadolu insanının bu irfanı, kahvehanelerin yüzyıllardan beridir önemli bir sosyalleşme mekânı olması ile doğrudan alakalıdır:

Kahve; dünyanın en asil ve kıdemli demokrati olan bu milletin uzun zaman, toplantı yeri oldu. Sınıf farkı pek gözetilmeden odada diz dize oturulur, dertleşilirdi. Aile meseleleri, mahalle meseleleri, memleket meseleleri orada münakaşa edilirdi. Tarihin 'yabancı elemanlar bir arada yaşamaya başladıkları vakit kafaca hangisi mütekâmilse o, ötekileri yutar' diyen ezeli hükmü yerini bulur, kim en çok biliyor, en güzel söylüyorsa o, 'mîr-i kelâm' olurdu. Uzaklardan gelen yolcular, seyyahlar, dervişler ilk önce kahveye gelirler, en taze yabancı ilk havadisleri orada duyulurdu. Karagözün, meddahın sahnesi kahvelerdeydi. Âşıklar, saz şairleri orada imtihan olurlardı (Güntekin, 2015: 157).

Yazara göre, Cumhuriyet sonrasında kapatılması konusunda zaman zaman tartışma çıkarılan kahvehaneler, Anadolu'nun medenileşmesindeki etkilerini o yıllarda hâlen sürdürmeye devam etmeleri bakımından da son derece önemli kamusal mekânlardır.

3.2. Lokantalar-Gazinolar

Reşat Nuri, "Para" başlıklı yazısında, Anadolu'da sekiz on yıldan beridir mühendis olarak yerleşmiş olan bir arkadaşıyla buluşarak bir gazinoya gider, ağır akan nehrin üzerindeki salaş terasa yerleşirler. İstanbul hasretiyle yanıp tutuşan arkadaşı, yazarla o akşam sadece İstanbul'u konuşmak istediğini söyler. Esasında çok ortak anıları yoktur ama Reşat Nuri, arkadaşını kırmayarak onun yakınmalarını saatlerce dinlemeye kendini mecbur hisseder. Bir aralık terasın alt tarafından yiyecek bir şeyler dilenmek için yukarıdakilere seslenen çocukların sesini duyan yazar, aşağı bakarak, perişan haldeki çocukları görür. Gazinonun sahibi çocukları hemen kovalayarak müşterilerden özür diler ve arkadaşını yakınmalarına devam eder. Fakat artık büyü bozulmuştur. Çünkü zavallılığın ve çaresizliğinden saatlerden beridir yakınmakta olan mühendis arkadaşı, aslında gayet iyi koşullarda yaşarken, şehirde yiyecek ekmek bile bulamayan insanlar mevcuttur.

Yazar, "Cambaz" başlıklı yazısında, Anadolu gazinolarında kimi zaman çeşitli cambaz gösterilerinin düzenlendiğinden bahsederek, konu ile alakalı ilginç bir anısını aktarır. Bir gün, kasaba meydanında çığırktanlar, bir cambaz gösterisini ilan ederler: "Dünya şampiyonu meşhur cambaz Ali geldi. Yeryüzünde emsali yok... Amerika'da birinciliği kazanan ölüm arabası numarası. Hem saz, hem cambaz... Bu akşam Yıldız gazinosunda... Fiyatlarda fark yok ha!"

O gecesi boş olduğu için yazar da gösteriyi seyretmeye karar verir. Gösteri gecesi, gazinonun teşrifatı hiç değişmemekle birlikte, ipler, bahçenin ortasına dikilen direklerin arasına tam seyircilerin üzerine gerilmiştir. Gösteri başlayacağı vakit alanın boşalacağını düşünen fakat iplerin altındaki kalabalıkta hiçbir hareketlilik görmeyince şaşırır yazar, kahveci çırağına, ipin altında oturanların ne zaman kaldırılacağını sorduğu vakit aldığı “Nereye gitsinler?” yanıtı, yazarı ürkütür. Zira gösteri malzemeleri son derece iptidai ve her an büyük bir kazaya sebebiyet vermesi muhtemel niteliktedir. Bütün aksiliklere rağmen kazasız atlatılan gösterinin nihayetinde yazar, dünyanın başka hiçbir yerinde insanların canının bu kadar büyük riske atılamayacağını belirtir.

4. Eğlence Mekânları

Anadolu’da yüzyıllar boyunca toplumun boş zamanını geçirmek için tercih ettiği en popüler toplumsal mekânlar neredeyse kahvehanelerden ibaret iken, Cumhuriyet’in ilanın ardından bu coğrafyada modernleşmenin bir gereği olarak farklı tarzda ve türde eğlence mekânları boy göstermeye başlar. Yazar kimi yazılarında Cumhuriyet’ten önceki ve sonraki eğlence anlayışlarını karşılaştırarak, modern çağda toplumun eğlenme ihtiyacını karşılayacak yeni toplumsal mekânların Anadolu’da yaygınlaşmaya başlaması gerektiğini vurgular.

“Eski Cuma” başlıklı yazısında babasının bir askerî doktor olması dolayısıyla çocukluğunun küçük Anadolu şehirlerinde geçtiğini belirterek başlayan Reşat Nuri, çocukluğunda okulu sevmediğini ve hafta başından itibaren tatil günü olan cumayı beklemeye başladığını “Sınıfta harıltı gürültü, sopa ve tokat sesleri, çocuk feryatları arasında Tecvit, Emsile, Sarfî Osmanî gibi birbirinden tatlı dersler okunurken gözlerimi pencerenin bir köşesinden karşıki minarenin tepesine uydurur; durmadan cumayı düşünürdüm.” (Güntekin, 2015: 87) cümlesiyle eski okullardaki eğitimin sıkıntılarını hissettirir. Kendi zamanındaki okul hayatıyla Cumhuriyet sonrası okul hayatı arasında eğitim ve terbiye verme açısından büyük farklılıklar olmakla beraber, hâlen tatil günlerinde çocukların boş zamanlarını kaliteli bir şekilde geçirebileceği aktivitelerin eksikliğinin altını çizerek, bu mesele üzerine yetkililerin ciddi biçimde düşünmesi ve çocuklara tatil günlerine neşe ve hareket katacak bir şeyler bulunması gerektiğinin altını çizer.

Reşat Nuri’nin gittiği Anadolu şehirlerinde, Cumhuriyet döneminde devlet eliyle popüler bir eğlence olarak yaygınlaştırmaya gayret edilen baloların hangi koşullarda tertip edildiğine ve bu modern eğlence anlayışının toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisi, söz konusu edilmeye değer niteliktedir. Reşat Nuri, baloların yanı sıra tuluat tiyatrolarının da bu dönemde rağbet gördüğünü *Anadolu Notları* aracılığıyla ortaya koyar.

4.1. Balo Salonları

Cumhuriyet’in, toplumu modernleştirme pratikleri arasında balo ve suareler de başta gelmektedir. Türkiye’de ilk defa 19. yüzyılın sonlarında düzenlenmeye başlanan balolar, Cumhuriyet ile resmiyet kazanmış, modern yaşamın önemli bir unsuru hâline gelmiştir.

Yazar, “Balo” başlıklı yazısında Anadolu kasabasında şahit olduğu bir balo hazırlığına ve balo etkinliğine ilişkin gözlemlerini aktarır. Kasabada balo düzenlenecek daha uygun ve geniş bir mekân bulunamadığı için eski bir tütün deposu binasında hazırlıklara başlanır. Tertip komitesi bu binayı balo atmosferine hazırlamak için süslemeye gayret gösterir ancak, binanın dans etmeye hiç uygun olmayan toprak zeminine bir çözüm bulunamaz. Kasabada düzenlenecek ilk balo gecesi olduğu için de bu handikap, son ana kadar kimsenin aklına gelmemiştir. Yazar, soğuk algınlığı dolayısıyla baloya katılamayacaktır, fakat Darülfünundan tanıdığı, bu kasabanın yerlisi olan ve baloda kimseye karşı mahcubiyet yaşamaktan endişe eden bir arkadaşının ricası üzerine ona birkaç dans figürü öğretir. Bütün eksikliklere rağmen

kasabada bu balo etkinliği dolayısıyla büyük bir heyecan yaşanmaktadır. Kasabanın sokakları balo saati yaklaştıkça daha da canlanmaya başlar:

Sokak, şenlik gecesi gibiydi. Epeyce bir zaman fenerler, bayraklarla süslü balo kapısının önünde birbirini ezen ahaliyi, çocukları seyrettim.

Kasabanın üç yahut dört arabası durmadan gidip geliyor, kapıda bekleyen teşrifatçı gençler bunlardan inen kadın ve erkeklere kalabalığın arasından yol açabilmek için âdeta ahali ile boğuşuyorlardı.

Davetlilerin birçoğu da yayan geliyordu: Renk renk açık tuvaletlerin üstüne mantolar giymiş, pelerinler atmış kadınlar, smokinli yahut sadece koyu elbiseli erkekler; aralarında çarşaşlı birkaç ihtiyar kadın... (Güntekin, 2015: 104).

Salon dolunca orkestra ile birlikte balo eğlencesi başlar ve gece boyu devam eder. Ertesi gün arkadaşına sokakta rast gelen yazar, onun yorgun ama memnun hâlini görerek gecenin nasıl geçtiğini sorar. Arkadaşı, kadınlı erkekli gece boyu süren eğlenceyi anlatarak, Avrupa'daki eğlenceler ayarında bir balo olduğunu söyler. "Hiçbir yolsuzluk çıkaran da olmadı" diyerek herhangi bir tatsız olayın yaşanmadığına ayrıca memnun olduğunu belirtir. Arkadaşından ayrılan yazar, lokantaya girer. Lokantanın garsonunun balo ile aynı saatlerde bir ahbabının düğününe katılacağından haberdar olan yazar, düğünün nasıl geçtiğini sorunca yüzünü buruşturan garson, sözlerine "Eğleniyorduk ya... Bir yolsuzluk oldu bey" diye başlar. Nitekim kadınlı erkekli balonun gerçekte geçtiği gece, düğünde erkekler sokakta, kadınlar bahçede ayrı ayrı eğlenmekteyken bir grup gencin bahçenin arkasındaki çitlerin arkasından, oynayan kadınları gözetlediğini fark eden bekçinin haber verdiği jandarmalar gelip, "Utanmaz herifler, siz el âlemin nikâhlı karılarını gözetlersiniz ha..." diyerek, gençleri yaka paça karakola götürmüştür.

Yazarın aynı kasabada aynı gecede yaşanan iki farklı eğlencede toplumun ahlâk algısındaki farkı vurguladığı bu yazı, Anadolu'da Cumhuriyet sonrasında yaşanan toplumsal değişim sürecinde geleneksel ile modern arasındaki zihniyet çatışmalarını ortaya koymasından son derece çarpıcı bir örnek teşkil eder. Zira modern bir eğlence türü olarak baloda kadınların erkeklerle el ele kol kola dans etmesi doğal karşılanırken, geleneksel bir düğün eğlencesinde harem selamlık şeklinde eğlenen halkın karşı cinsle en ufak bir münasebeti dahi gayri ahlâkiklik, namussuzluk olarak algılanmaktadır.

4.2. Tuluat Tiyatroları

Anadolu Notları'nda Reşat Nuri'nin dikkatle üzerinde durduğu bir diğer eğlence türü ise tuluat tiyatrolarıdır. Yazar, Anadolu'da tuluat tiyatrolarının varlığına ve geleneksel toplum hayatına hem olumlu hem olumsuz yönden çeşitli etkilerini, bu eser içerisinde kaleme aldığı bir dizi yazı ile ortaya koymayı amaçlar.

Gecenin bir vakti Anadolu'da bir istasyonda trenden indikten sonra kasaba merkezine gitmek üzere otomobil beklerken yanına gelen meczup bir delikanlının hikâyesini istasyondaki makasçıdan öğrenen yazar, bu hikâyeden yola çıkarak Anadolu'da kasaba kasaba gezen bu kumpanyaların toplum düzeni üzerindeki kimi yıkıcı etkileri düşünür. Zira istasyondaki delikanlı, kasabaya gelen tiyatrodaki kadınlardan birine tutularak aklını kaybetmiştir. Tuluat tiyatrolarındaki kadınlar yüzünden Anadolu'da pek çok yuvanın yıkıldığından çeşitli tecrübeleri ile haberdar olan yazar da bu konuda makasçı ile hemfikirdir:

Çok eskiden beri bilirim. Kasabanın ağırbaşlıları, hacıları, hocaları bu kumpanyalardan daima yaka silkmışler, hele zavallı Türk kadınları onlardan salgın ve yangından korkar gibi korkmuşlardır. Eski zamanları bir göz önüne getirelim. Yeni yetişmiş bir delikanlı yahut küçük yaşta çoluğu çocuğu karışmış genç bir erkek... Gündüzleri kadın diye sokakta görebildikleri şey bol bir çarşaş, sık bir peçe içinde kaybolmuş bir heyulâ... Delikanlı annesiyle

ablasından başka kadın tanımıyor. Evli erkeğe gelince, o da aşağı yukarı aynı vaziyette... Daha yirmisine girmeden iki evlat anası olmuş, 'Bizden artık geçti. Evlatlarımıza bakalım!' diye, daha çocukken ihtiyar olduğuna inandırılmış ve başına yazma yemenisi bağlanarak dünyasından geçirilmiş, görgüsüz, şapşal bir kadından başka kimse görmüyor. Misafir odasının kapısına, evin boş bir gününde, burğu ile açtığı delikten bir iki komşu kızı veya kadını seyredediyse ne âlâ... (Güntekin, 2015: 132).

Yazarın bu cümleleri Anadolu kasabalarında, kadın-erkek ilişkileri başta olmak üzere toplumsal düzenin niteliğine dair çok net deliller sunar. Nitekim alıntıda bahsi geçen bu erkekler, günün birinde kasabalarına gelen tiyatro kumpanyasının ışıklı sahnesinde neredeyse çıplak vücuduyla parıldayan kadın oyuncularını görünce akılları başlarından gider ve bu suretle türlü yıkımlar ve rezillikler ortaya çıkar. Bu durum kasaba halkının ve bilhassa kadınlarının bu kumpanyalardan ürkmelerine sebebiyet verir. Ancak yazar her şeye rağmen tuluat tiyatrolarının Anadolu insanı için zarardan çok fayda sağladığına inanmaktadır. Bu konuya ilişkin düşüncelerini dile getirdiği ikinci yazısında kasabaların imkânlarına göre tuluat tiyatrolarının ya tiyatro salonunda ya gazino da ya da büyük bir kahvehanede oynandığını belirten Reşat Nuri, ahalinin bu gösteriyi izleyebilmesi için “birkaç peyke, arkalıksız kahve iskemleleri, oyuncular için yerden birkaç karış yüksek bir kerevet, delik deşik iki boyalı perde”nin yeteceğini söyler (Güntekin, 2015: 135).

Oyun oynanacağı gecelerde sokaklarda ayrı bir şenlik havası yaşandığını belirten yazar, oyun başlayana kadar duvardaki ilanının önünde çalan müziğin Anadolu halkını yıllar öncesinden batılı musikiye alıştırdığının altını çizer. Yazarın dikkat çektiği bir diğer husus ise kumpanya repertuarlarının genellikle dünya klasiklerinden adapte edilerek basitleştirilmiş eserler olmasıdır. Yazara göre tuluat tiyatrolarının seviye ve niteliği devlet desteğiyle biraz daha artırıldığı takdirde, Anadolu halkının terbiye, görgü ve kültür seviyesinin yükseltilmesinde etkili araçlardan bir tanesi haline gelmesi mümkün olacaktır.

Sonuç

İnsan, sosyal bir varlık olması dolayısıyla iletişim kurmaya ihtiyaç duyar. Bu doğrultuda kamusal mekânlar, insanların bir araya gelmesi, iletişim kurması ve sosyalleşmesi açısından son derece gereklidir.

Yüzyıllar boyunca kendi kaderine terk edilmiş olan Anadolu, Cumhuriyet'in ilanından ardından bir ulus-devlet olarak teşekkül etme sürecinde bilhassa İstanbullu aydınlar tarafından rağbet görmeye başlamıştır. İnkıpların halka benimsetilmesi hususunda edebiyatın gücüne inanan Atatürk, bu süreçten itibaren yazarların dikkatini Anadolu coğrafyasına ve Anadolu insanına yöneltmeye başlar. Reşat Nuri de bu süreçte Anadolu ile derin bağlar kurmuş bir yazardır. Maarif müfettişliği döneminde Anadolu'nun farklı bölgelerinde vakit geçirmiş olması, onun Anadolu coğrafyasını ve Anadolu insanını yakından tanımasında doğrudan etkili olmuştur. Yazar, bu gözlemlerinin yansımalarını edebi eserlerinin yanı sıra *Anadolu Notları*'nda da insanı merkeze alan bir bakış açısıyla aktarmıştır. Yazarın bilhassa Anadolu'daki kamusal mekânlar ve buralarda gelişen toplumsal ilişkilere geniş yer ayırması, bu çalışmanın temel çıkış noktasını teşkil etmektedir.

Anadolu Notları'ndaki kamusal mekânlar ve toplumsal ilişkiler analiz edildiğinde tespit edilen sonuçlar şu şekilde sırlanabilir:

1. Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayan devletleşme sürecinde Anadolu coğrafyasının ve Anadolu insanının kalkınması için önemli girişimlerde bulunulmuştur. Hızlı kalkınmayı sağlamak amacıyla İstanbul'da yeni yetişen aydın kesim Anadolu'da çalışmaya ve yerleşmeye teşvik edilmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek ve bu coğrafyada uzun mesafeler

arasında hareketi artırabilmek amacıyla demiryolları ve karayollarında ulaşım imkânlarının kolaylaştırılması amaçlanmıştır.

2. Ulaşım imkânlarının gelişimine bağlı olarak, toplu taşıma mekânlarının çeşitliliğinin artması, Anadolu insanının da hareket imkânını kolaylaştırmaya başlamış; bu da toplumsal ilişkilerin gelişimine pek çok yönden etki etmiştir. Reşat Nuri'nin Anadolu'da yıllar boyunca kullandığı muhtelif toplu taşıma araçlarında gözlemediği insan ilişkilerinden çıkardığı sonuç ise Anadolu halkının sonsuz kanaatkârlığı ve mütevazılığıdır.

3. Memurundan mühendisine kadar, İstanbul'dan Anadolu'ya gelip yerleşen okumuş kesimin barınma ihtiyaçlarını karşılamak için oteller inşa edilmeye başlanmış, eğlence ihtiyaçlarını karşılamak için ise mevcut kamusal mekânlar bu ihtiyaçları karşılamaya uygun biçimde dönüştürülmeye başlanmıştır. Ancak buna rağmen Anadolu insanı ile aydın kesim arasında zaman zaman uyuşmazlıklar söz konusu olmaya devam etmiştir. Yazar gözlemediği problemleri *Anadolu Notları*'nda ortaya koymakla birlikte, bu problemlere dair çözüm önerileri üretmeye de gayret göstermiştir.

Sonuç olarak Reşat Nuri, Cumhuriyet'le birlikte Anadolu'da başlayan kalkınma hareketini bütün aksayan yönlerine rağmen takdir eder. Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınması için Anadolu'nun her yönden kalkınmasının şart olduğunu sıklıkla dile getiren yazar, doğru politikalar uygulandığı takdirde daha müreffeh bir ülkeye kavuşulabileceğinin de ısrarla altını çizer.

Kaynakça

- AKAGÜNDÜZ, Ümüt (2016). "Demiryollarının Dünyadaki Gelişimi ve Bu Gelişimin Türkiye'ye İlk Yansımaları". *ASOS Journal*, S. 36, s. 452-472.
- ALTUĞ, Taylan (2005). *Bir Ruh Kimliği: Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- ALVER, Köksal (2011). "Tebdil-i Mekân: Seyahatin Anlamı Üzerine". *Hece Gezi Özel Sayısı*, S. 174-175-176, s. 74-76.
- ÇAĞLAYAN, Savaş (2012). "Anadolu'nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 29, s. 95-110.
- DİNÇER, Mithat ve Fusun Dinçer (1989). "Türkiye'de Konaklama Sektörünün Gelişimi ve Başlıca Sorunları Üzerine Bir Araştırma", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 47, s.45-57.
- GOMBRICH, Ernst Hans (2005). *A Little History of the World*. London: Yale University Press.
- GÜLER, Abdülgafur (2019). "Cumhuriyet Dönemi Türk romanında kamusal alan". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri (2015). *Anadolu Notları I-II*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- HABERMAS, Jürgen (2015). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. (çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- HAUSE, Stephen ve William Maltby (2004). *Western Civilization: A History of European Society*. California: Wadsworth Publishing.
- LEFEBVRE, Henri (2020). *Mekânın Üretimi*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- LYNCH, Kevin (2020). *Kent İmgesi*. (çev. İrem Başaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MERAKLI, Erdem (2020). "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve İzmir Limanı". Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ÖNER, Haluk (2020). "Edebiyat Mekân İlişkisinin Psikolojik ve Sosyolojik Boyutları". *Prof. Dr. Ramazan Kaplan'a Armağan*. (ed. Öztürk Emiroğlu vd.). Ankara: Akçağ Yayınları. s. 177-186.
- SÜRGİT, Büşra (2022). "Reşat Nuri Güntekin'in Gezi Yazıları Ekseninde Anadolu'da Yol ve Yolculuk". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 9. s. 383-402.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKELİ, İlhan (2017). "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. (ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 155-172.

TURHAN, Mümtaz (2010). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

URRY, John (2018). *Mekânları Tüketmek*. (çev. Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1: GÜNEY, Zeynep (2007). “Kamusal Alan Nedir? Kamusal Mekân Nedir?”, <https://v3.arkitera.com/haber/21487-kamusal-alan-nedir-kamusal-mekan-nedir.html>, (E.T.: 10.04.2023)

Çalışmanın yazarı/yazarları “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiş(ler)dir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir/gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: ---.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author’s Note: ---

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.